

Stefan Karol Kozłowski **4 XI 1938–2 IX 2022**

Profesor Stefan Karol Kozłowski urodził się 4 listopada 1938 roku we Lwowie w rodzinie o wspaniałych lwowskich tradycjach, z korzeniami polsko-ormiańskimi, jak to często w przedwojennym Lwowie bywało. Jego dzieciństwo naznaczone było okupacją; najpierw sowiecką, a potem niemiecką podczas II wojny światowej, którą spędził w rodzinnym mieście. W roku 1944 przeniósł się z rodzicami do niewielkiej wsi Kasinka w zachodniej części powiatu limanowskiego, zaś niedługo potem do Krakowa. Tam w 1945 roku zaczął uczęszczać do „Ćwiczeniówki”, jednej z najlepszych wówczas krakowskich szkół podstawowych. Pod koniec lat 40. XX w. rodzina przeprowadziła się do Warszawy i osiadła tam na stałe.

Stefan Karol w Warszawie zdał maturę i w roku 1956 rozpoczął studia archeologiczne w Katedrze Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończył je w roku 1961 obroną pracy magisterskiej *Stanowisko płudzkie w Tokarach-Rąbieżu powiat Płock*, napisanej pod kierunkiem prof. Włodzimierza Antoniewicza.

Kolejne etapy kariery naukowej to doktorat obroniony w roku 1967 na podstawie rozprawy *Mezolit w Małopolsce*, którego promotorem był ówczesny docent Waldemar Chmielewski, a następnie habilitacja, uzyskana w roku 1971 po pracy napisanej i wydanej później w formie książkowej *Pradzieje ziem polskich od IX do IV tysiąclecia p.n.e.* W roku 1981 Stefan Kozłowski uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, zaś w 1988 – profesora zwyczajnego.

W latach 1961–1996 pracował na Uniwersytecie Warszawskim, najpierw w Katedrze Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej, a po zmianach organizacyjnych – w Instytucie Archeologii, przechodząc wszystkie szczeble zatrudnienia, od asystenta do profesora. Kolejne sześć lat spędził

we Francji, zatrudniony jako profesor kontraktowy na Uniwersytecie Lyon 2. Po powrocie do Polski w 2002 roku otrzymał etat profesora w Ośrodku Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej UW, pracując jednocześnie aż do przejścia na emeryturę w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Początki działalności naukowej Stefana Kozłowskiego wiążą się z problematyką środkowej epoki kamienia (mezolitu), której poświęcił kilkadziesiąt następnych lat życia, osiągając w tej dziedzinie wiele sukcesów na skalę europejską i światową. Badania wykopaliskowe prowadzone na terenie Kotliny Sandomierskiej, Kaszubach i Rydnie nad rzeką Kamienną zaowocowały zaproponowaniem nowego, oryginalnego podziału kulturowego tego okresu w Polsce z wykorzystaniem schematu zespół – kultura, w opozycji do wypracowanego przez Stefana Krukowskiego i przyjętego przez jego uczniów układu: przemysł – cykl przemysłów.

Widać w tym wyraźny wpływ jednego z mistrzów Stefana Kozłowskiego – Waldemara Chmielewskiego, i początek własnej drogi w zakresie zasad taksonomii kulturowej mezolitu najpierw w skali Polski, a następnie całej Europy. Fascynacja tym odcinkiem pradziejów doprowadziła do zorganizowania w roku 1973 wielkiego międzynarodowego przedsięwzięcia, jakim było pierwsze sympozjum „Mezolit w Europie”. Przyjechali na nie badacze niemal z całego świata. Pokłosiem spotkania był wydany w tym samym roku tom *Mesolithic in Europe*, zawierający ponad 30 referatów wygłoszonych w czasie obrad.

Miarą zainteresowania krzemieniarstwem mezolitycznym była propozycja drobiazgowej typologii narzędzi wykonanych techniką łupania, zwłaszcza licznych i zróżnicowanych narzędzi geometrycznych – zbrojników, wydanie tomu *Atlas of the Mesolithic in Europe*, a także propozycja całościowego ujęcia tego okresu w dwóch syntezach, opublikowanych wspólnie z Januszem Krzysztofem Kozłowskim: *Epoka kamienia na ziemiach polskich* z roku 1977 i *Pradzieje Europy od XL do IV tysiąclecia p.n.e.* z roku 1975. W tej ostatniej publikacji Stefan Kozłowski dokonał próby, w dużym stopniu udanej, uporządkowania kulturowego i chronologicznego skomplikowanej mozaiki kulturowej mezolitu Europy. Wykorzystał do tego opracowaną przez siebie koncepcję czterostopniowego układu: zespół – kultura – wspólnota kulturowa i krąg kultur.

Te i inne liczne opracowania postawiły autora w rzędzie najznakomitszych znawców tego okresu na świecie, co między innymi poskutkowało powołaniem go na przewodniczącego Komisji Mezolitu Międzynarodowej Unii Nauk Pre- i Protohistorycznych (UISPP). Część prac ponownie opublikowano w 2009 roku w tomie *Thinking Mesolithic* w prestiżowym oxfordzkim wydawnictwie.

Ważnym epizodem w działalności naukowej Stefana Kozłowskiego były badania w jaskini Maszyckiej, jednym z najbardziej znanych stanowisk ze starszej epoki kamienia (paleolitu) na ziemiach polskich. Uzyskane tam materiały pozwoliły na reinterpretację wcześniejszych poglądów, sformułowanych na podstawie prac prowadzonych w XIX w. Staranna analiza wyrobów krzemiennych i licznych kości zwierzęcych oraz ludzkich znalazła się w znakomitej monografii *Maszycka Cave. A Magdalenian Site in Southern Poland* z roku 1993.

Lata 80. XX w. przyniosły nowe wyzwania związane z podjęciem kolejnej problematyki badawczej, realizowanej przez prace wykopaliskowe na Bliskim Wschodzie w Nemrik i M'Lefaat w północnym Iraku, i Gilgal w Izraelu. Badania na stanowiskach neolitycznych i chalkolitycznych z elementami neolitu bezceramicznego okazały się niezwykle interesujące, dostarczając wielu nowych informacji na temat chronologii, gospodarki, budownictwa kamiennego i elementów kultury duchowej społeczności tej części Bliskiego Wschodu. Zwłaszcza stanowisko w Nemrik umożliwiło nową interpretację wielu zjawisk znanych z innych, wcześniej badanych obiektów. Szybka i całościowa publikacja wyników prac badawczych wzbudziła zainteresowanie i została wysoko oceniona przez międzynarodowe gremium specjalistów. Postawiła też Kozłowskiego w rzędzie badaczy tej problematyki o światowej renomie. Umocniły ją publikacje o szerszej tematyce, w tym m.in. *La naissance du Néolithique au Proche Orient, The Eastern Wing of the Fertile Crescent* i *Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East*.

Ostatnie dwie dekady przyniosły zainteresowanie historią naszej dyscypliny. Powstało kilka znaczących publikacji na temat dziejów poszczególnych ośrodków archeologicznych w Polsce, zwłaszcza warszawskiego, a także krakowskiego i lwowskiego. Ukazały się także obszerne monografie książkowe poświęcone najbardziej znanym prehistorykom: profesorom Stefanowi Krukowskiemu, Włodzimierzowi Antoniewiczowi i Leonowi Kozłowskiemu, przygotowane wspólnie z kilkoma współautorami.

Kilka ostatnich lat poświęcił Kozłowski na opracowanie, wspólnie z prof. Karolem Szymczakiem, monumentalnego *Słownika biograficznego archeologów polskich*, oddanego do druku w Wydawnictwie Polskiej Akademii Umiejętności.

Aktywna i owocna była jego działalność dydaktyczna. Wykształcił kilkudziesięciu magistrów na Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego i Uniwersytecie Łódzkim. Wypromował dwunastu doktorów, z których kilku ma tytuły profesorskie. Jego wykłady cieszyły się ogromną popularnością ze względu na jasność wypowiedzi, merytoryczność i niepowtarzalny urok osobisty Profesora. Nie miałem okazji w nich uczestniczyć, ale wielokrotnie

obserwowałem ożywione reakcje słuchaczy na wystąpienia Profesora podczas konferencji, sympozjów i kongresów naukowych: rzeczowe, kompetentne, a przy tym dowcipne i pełne ciekawych dygresji.

Stefan Kozłowski odszedł 2 września 2022 roku. Za działalność naukową i dydaktyczną otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (Polonia Restituta), został także powołany na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności. Nie to jednak zostanie po nim w naszej pamięci. Zostanie niezwykły człowiek: mądry, uczynny, przekonany o słuszności własnych poglądów, ale gotowy na dyskusję i ustępujący pod wpływem rzeczowych argumentów, nieżywiący urazy do oponentów naukowych, z ogromnym poczuciem humoru. Pozostanie postać nietuzinkowa, nieco ekscentryczna, z nieodłączną apaszką pod szyją, zamiast krawata. Będzie mi brakowało jego obecności, będzie brakowało uczonego, nauczyciela, kolegi i przyjaciela wszystkim, którzy kiedykolwiek, nawet na krótko, się z nim zetknęli.

Bolesław Ginter